

ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

О. І. Горошко

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕРНЕТУ В УКРАЇНІ

Новий напрям соціологічних досліджень – соціологія Інтернету – виходить із того, що «середовище мережі Інтернет – це сукупність технічних, функціональних, інформаційних, соціальних, економічних, юридичних компонентів, що забезпечують існування, формування і діяльність індивідуальних і групових користувачів, тобто складових аудиторії Інтернету» [1, с. 39]. На думку О. О. Путілової, це середовище складається з ряду компонентів: технічного, функціонального, інформаційного, соціального, економічного і юридичного [1, с. 39]. Юридичний компонент інтернет-середовища розкриває правові основи функціонування Мережі, норми мережевого етикету, основи авторського права. Він безпосередньо торкається таких проблем, як розміщення у Мережі матеріалів і сайтів, пов'язаних із дитячою порнографією, екстремізмом, міжнародним тероризмом і багатьма іншими явищами, які вимагають правового регулювання і координації. У цій сфері є важливим прийняття законодавчого пакету, що став би правовою основою регулювання функціонування Мережі як одного з глобальних засобів масової інформації, роль якого постійно зростає.

Слід підкреслити, що правова регламентація функціонування мережі Інтернет на цей час є однією з найсерйозніших проблем. Скажімо, чи можливо юридично грамотно застосувати існуючі правові механізми і норми до умов роботи Інтернету в межах національної і міжнародної правових систем, у якому саме напрямку і в який спосіб необхідно працювати над модернізацією цього-часних правових норм з урахуванням глобального поширення мережі та її впливу як на світову спільноту, так і на простір соціальних комунікацій, що відбувається на рівні її національних сегментів? [1, с. 41]. Світова практика в галузі регулювання високих технологій (включаючи мережеві) свідчить, що в цій сфері значення національного законодавства знижується, натомість помітно більшої ваги набувають міжнародні законодавчі акти з регулювання Мережі. Але, як свідчить аналіз розвитку національних законодавств країн СНД, у процесі вдосконалення і розвитку національної законодавчої бази в цій сфері міжнародний досвід часто ігнорується. Йдеться про невключення міжнародних актів до національного законодавства шляхом їх нератифікації, відмова від добровільного і критичного врахування рекомендацій міжнародних (міжурядових) організацій у царині правового регулювання Мережі (ЄС, ЮНСІТРАЛ тощо). В. А. Васильєв, наприклад, вважає, що необхідно коректно визначити межі правового регулювання під час використання інформаційно-комунікативних тех-

нологій [2]. Міжнародний досвід у цій сфері також свідчить, що, з огляду на бурхливий розвиток технологій і глобальний характер мережі Інтернет, увести соціальні й технічні норми регулювання слід обережно, причому саме в тих випадках, коли можливості саморегулювання вичерпані. Механізми ж саморегулювання можуть бути корисним доповненням до норм чинного законодавства [2].

При цьому необхідно враховувати, що посилення соціального контролю викликане не стільки об'єктивними процесами розвитку соціальних відносин у Мережі, скільки цілеспрямованою діяльністю державних інститутів, що використовують усі наявні в їх розпорядженні засоби для формування відповідних цінностей. Обмеження, що накладаються державою, і здійснювані нею заходи соціального впливу можуть варіюватися від відвертого примусу до набагато витонченіших форм досягнення суспільної злагоди (досить згадати Постанову Кабінету Міністрів Узбекистану від 12 жовтня 2002 р. «Про децентралізацію доступу до міжнародних комп'ютерних мереж»).

Незалежно від механізмів здійснення соціального контролю, сама проблема саморегулювання в системі соціальних комунікацій у Мережі, поза сумнівом, є однією з найбільш актуальних для розвитку інформаційного суспільства. Дійсність вже довела, що у сфері міжособової комунікації усі спроби державного регулювання виявляються неефективними [2]. Складність вирішення цієї проблеми зумовлена і тим, що заходи соціального контролю повинні, з одного боку, мати жорсткий і однозначний характер, а з іншого – забезпечувати суб'єктам правового регулювання певну свободу дій, не перешкоджаючи процесам трансформації соціальної структури Мережі.

Проведений аналіз літературних джерел з проблем правових основ інтернет-комунікацій і особливостей регулювання Мережі засвідчив, що на даний момент можна виділити такі проблемні галузі:

- власне розробка основ цього регулювання в контексті як міжнародного, так і національного права, включаючи регулювання розповсюдження інформації в період виборів через Інтернет;
- питання мережевої безпеки, включаючи проблеми спаму, хакерства і вірусів;
- кібертероризм;
- порушення прав інтелектуальної власності;
- поширення інформації, що негативно впливає на соціальне здоров'я суспільства;
- безконтрольне поширення образливих і непристойних матеріалів, що становлять особливу небезпеку для дітей та підлітків;
- поширення оманної та недобросовісної реклами;
- проведення шахрайських комерційних операцій і побудова пірамідальних шахрайських структур;

- несанкціонований доступ до приватної, комерційної, політичної та державної інформації;
- порушення прав людини в процесі інформаційного обміну, зокрема, вторгнення в приватне життя [4, с. 108].

Ряд правознавців розмежовують також суто «комп'ютерні» злочини і злочини, вчинювані за допомогою високих технологій. Наприклад, Конвенція Ради Європи виділяє чотири види власне комп'ютерних злочинів, пов'язаних із порушенням конфіденційності, цілісності й доступності комп'ютерних даних і систем. Решта злочинів, у яких комп'ютер є знаряддям або засобом вчинення злочину (наприклад, розміщення в мережі дитячої порнографії та інших заборонених матеріалів) розглядаються як традиційні злочини, але правові механізми їх розслідування повинні бути адекватними засобам їх учинення. Це обумовлено особливостями ІКТ: швидкістю здійснення дій, глобальністю, анонімністю, масштабністю наслідків і деякими іншими чинниками [2].

Правовий аспект регулювання відносин у Мережі необхідно осмислювати також із урахуванням того, що Інтернет поступово утворює принципово нову царину соціальної взаємодії, і це призводить до помітних змін у повсякденному житті людей. При цьому основними функціями Інтернет у суспільстві є інформаційна, формування громадської думки, соціалізація і маніпуляція [1, с. 105]. У зв'язку із цим, проблема правового регулювання Мережі постає вкрай гостро, адже кількість протизаконних операцій, що реалізуються за допомогою інтернет-технологій, зростає з геометричною прогресією. Так, останнім часом спостерігається зростання кількості економічних злочинів: це і випадки крадіжки електронної ідентичності, і проведення незаконних банківських операцій, і шахрайство з електронними платежами, покупками тощо. Подібного роду злочини посідають перші місця в рейтингу найнебезпечніших кримінальних проявів у всьому світі [5].

Особливо привертає увагу інформація про почастішання випадків розповсюдження в Мережі матеріалів дитячої порнографії. Інтернет усе частіше стає зручною приманкою в руках величезної кількості асоціальних елементів і осіб, які, граючи на довірливості користувачів Мережі (включаючи дітей і підлітків), вже у реальному, а не віртуальному житті вчинюють різноманітні злочини у сфері порушення прав людини. І спочатку безневинна гра, що почалася в Другому житті, або первинне знайомство через Живий журнал, які успішно створюють у підлітка ілюзію повної особистої безпеки (нічого небезпечного, коли я сиджу за комп'ютером один вдома, не може бути в принципі) в реальному житті призводить до найтяжчих наслідків. За останніми статистичними даними Інтернетвордстат, відсоток кримінальних злочинів, що вчиняються через Інтернет, на жаль, постійно збільшується [7].

Якщо звернутися до таких нагальних проблем, як боротьба із тероризмом і екстремізмом, то тут також україн актуальними ста-

ють завдання не тільки запобігання кібертероризму, хакерству тощо, а осмислення того, що, як і коли може зробити сучасний терорист, використовуючи інформаційні технології [6].

Аналіз описуваної проблеми також свідчить про те, що так зване «інформаційне законодавство» розвивалося стихійно. Навіть якщо законопроекти і розроблялися більш-менш послідовно і взаємопов'язано, то їх ратифікація або внесення поправок до них під час їх розгляду у Верховній Раді або будь-якому іншому найвищому законодавчому органі перебуває, на жаль, під надто великим впливом власне політичних, а не юридичних чинників.

Практика внесення змін до законодавства після ухвалення основного тексту закону призводить до того, що зміни запізнюються або не враховуються взагалі, результатом чого є збільшення правових колізій і неточностей у законодавстві. У зв'язку із цим, більш вдалою, на нашу думку, є практика країн, у яких необхідні зміни до законодавства вносяться в рамках основного тексту закону одним актом [2].

Украї гострою є проблема юридичного визначення термінів у сфері ІКТ та їх єдиного трактування.

Об'єктивно складною є новизна сфери правового регулювання Інтернет, відсутність сталої теоретичної основи для розвитку законодавства. Відсутня згода з питань щодо змісту цивільних прав на інформацію, включаючи майнові права. Не до кінця ясними й не повністю реалізованими є права і обов'язки держави як одного із суб'єктів правовідносин у даній сфері.

Тому основним завданням, на думку провідних фахівців у сфері правових аспектів функціонування Інтернет, є узгодження найбільш передових національних законодавств в інформаційній сфері, таких, що забезпечать найбільш оптимальні правові рішення для Інтернет з погляду загальноприйнятого міжнародного права [2, с. 80].

Додаткову правову проблему створює віднесення Інтернету до засобів масових комунікацій (ЗМК): з одного боку, правове регулювання Мережі повинно здійснюватися аналогічно до традиційних ЗМК, а з іншого боку – включати додаткові положення, які б регулювали ті аспекти користування Інтернет, які відрізняють його від традиційних медіа (телебачення, радіомовлення, газети). Наприклад, однією з таких відмінних рис є те, що Інтернет функціонує одночасно як засіб і публікацій, і комунікацій, що вимагає окремого правового осмислення.

Аналіз юридичної літератури з даної теми також свідчить про те, що в країнах пострадянського простору до цього дня Інтернет функціонує ніби не в правовому полі, оскільки все, що із ним пов'язано (автори, провайдери, послуги хостингу, мережеві оператори тощо) є суб'єктом національного, а не міжнародного права [8; 9]. Світова спільнота ще не розробила механізмів проведення у життя навіть найбільш назрілих норм, що покликані регулювати

пов'язану із застосуванням Інтернет діяльність юридичних організацій у Мережі.

В Україні питання правового нормативного регулювання Мережі мають лише постановчий характер. На шляху дослідження і розробки пропозицій у цій галузі робляться лише перші кроки. Але цікавим є той факт, що на даний момент існує цілий ряд нормативних актів, що регулюють відносини у сфері інформації та переходу країни до інформаційного суспільства [10], проте розроблений тільки один документ, присвячений безпосередньо регулюванню Інтернет. Це Указ Президента № 928/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31.07.2000 р. Цей документ визначає основні напрямки правового регулювання Інтернет в Україні [11; 12].

Передбачається, що з метою створення режиму колективної інформаційної безпеки в Україні має бути розроблено *рамковий закон про Інтернет*, який повинен регулювати:

- умови для рівноправного і безпечного міжнародного інформаційного обміну на основі загальновизнаних норм і принципів міжнародного права;
- заходи запобігання використанню ІКТ, включаючи Інтернет, у терористичних та інших злочинних цілях;
- розробку процедури взаємного повідомлення і запобігання трансграничному несанкціонованому інформаційному впливу;
- положення щодо розвитку системи міжнародної взаємодії правоохоронних органів з питань запобігання і припинення правопорушень у світовому інформаційному просторі;
- виявлення слабких місць в існуючих системах забезпечення інформаційної безпеки;
- підтримка існуючих ініціатив, що спрямовані на зниження рівня злочинності в глобальній мережі;
- поліпшення загальних принципів управління системами інформаційної безпеки;
- співпраця з міжнародними організаціями, які займаються розробкою стандартів забезпечення мережевої безпеки.

У цілому, узагальнюючи етапи правового регулювання відносин у Мережі, можна виділити такі можливі напрями і кроки вирішення законодавчих проблем у цій сфері, які включають:

1. Застосування чинного законодавства. При такому розширенні сфери застосування відомих законів реалізується найважливіший принцип аналогії, проте однозначне тлумачення існуючих правових норм усіма суб'єктами правовідносин пов'язане зі значними складнощами подолання правової інерції.

2. Особливе (спеціальне) правове регулювання даних відносин. Проте, ряд правознавців і юристів не вважають такий спосіб за найефективніший, оскільки він пов'язаний із необхідністю дублювання значного числа норм чинного законодавства. При цьому

таке дублювання, навіть якщо воно буде реалізоване, потребуватиме «розмноження» законодавчих актів не тільки за галузями застосування (охорона інтелектуальної власності, реклама, оподаткування, конфіденційна інформація тощо), але й за сферами ІКТ (інтермережі, загальнодоступні бази даних, мікročіпи, що впроваджуються у продукцію тощо).

3. Модифікацію чинного законодавства і ухвалення нових (адаптованих) нормативних актів з урахуванням специфіки тих суспільних відносин, які переважно використовують досягнення у сфері ІКТ, в тому числі ухвалення «рамкового» нормативного акта (закону), що закріплює основи правового регулювання даних відносин [11; 13]

4. Віднесення Інтернет до засобів масової комунікації.

5. Розробка електронного авторського права (*digital rights*) і суміжних галузей права, що регулюють сферу інтелектуальної власності стосовно комунікативного простору Інтернету на рівні національного сегмента мережі.

6. Вирішення питань, що пов'язані з порядком проведення розрахунків між продавцем і покупцем, оподаткування у цій галузі, криптографічного захисту і застосування електронно-цифрового підпису. Розглядаючи електронну комерцію, не можна сказати про переважання публічно-правових або приватноправових відносин. У зв'язку із цим, для врегулювання відносин, що пов'язані із використанням Інтернет, дуже важливою є розробка і ухвалення, перш за все, Законів України «Про електронно-цифровий підпис», «Про доменні імена», «Про врегулювання змісту інформації в українському сегменті Інтернет», а також негайно слід внести зміни до Законів України, що присвячені інтелектуальній і промисловій власності.

Список літератури: 1. Путилова Е. А. Інтернет как фактор формирования информационного общества: Дисс. ... канд. социол. наук. Тюмень, 2004. 2. Васильев В.А. Проблемы развития законодательства в сфере борьбы с киберпреступностью // Crime.vl.ru. Інтернет-публікація: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1026&more=1&c=1&tb=1&pb=1>. (2006). Вивірено 10.10.2007. 3. Бондаренко С. В. Социальная структура виртуальных сетевых сообществ: Дисс. ... д-ра социол. наук. Ростов-на-Дону, 2004. 4. Смолян Г. Л., Цыгичко В. Н., Хан-Магомедов Д. Д. Інтернет в Росии. Перспективы развития. М., 2004. 5. Burnett, R., Marshall, D. Web Theory: An Introduction. London-New York, 2003. 6. Томас Г. Л. Терроризм и Интернет: проблемы взаимодействия // Право и безопасность. 2001. №1. Інтернет-публікація: http://www.dpr.ru/pravo/pravo_1_9.htm. – Вивірено 10.10.2007. 7. Інтернет-конференція «Право и Интернет». 2006. Інтернет-публікація: http://www.dpr.ru/pravo/pravo_1_9.htm. – Вивірено 12.12.2007. 8. Монахов В. Н. СМІ и Интернет: проблемы правового регулирования. М., 2003. 9. Наумов В. Б. Право и Интернет. Очерки теории и практики. М., 2002. 10. Горюшко Е. И. Становление информационного общества: международный опыт и украинский контекст // Вісник міжнародного слов'янського університету. Х., 2007. Т.IX. № 2. 11. Белоусов А. Правовое регулирование отношений в области Интернет-технологий. Інтернет-публікація: <http://www.crime-research.ru/articles/Belous0304/2>. (2004). Вивірено 10.01.2008. 12. Кушакова Н. Законодавче регулювання Інтернет в Україні: проблемні питання й перспективи розвитку // Юстиніан: Юридичний журнал. № 3. 2003. 13. Александров Д. К. Интернет-праву быть. 2003. Інтернет-публікація: http://www.sbcinfo.ru/articles/doc/st/i_law.htm. Вивірено 10.01.2008.

Надійшла до редколегії 22.02.08